

دوره‌نامه تاریخ ادبیات

دوره ۱۴، شماره ۲، (پیاپی ۸۵/۲) پاییز و زمستان ۱۴۰۰
مقاله علمی - پژوهشی

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۲/۲۶

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۲/۱۴

10.29252/hlit.2022.226312.1106

ضرورت چاپ مجدد دیوان اثیر اخیسکتی به تصحیح عباس ماهیار (ص ۲۰۷-۲۲۸)

احمد بهنامی^۱

چکیده

اثیر اخیسکتی، سخنگوی نامور سده ششم هجری قمری است که دیوان وی باری به سال ۱۳۳۷ و باری دیگر به سال ۱۳۹۸ خورشیدی منتشر شده است و دکتر عباس ماهیار نیز این دیوان را به عنوان رساله دکتری خود تصحیح کرده است. با توجه به حوزه مطالعات و معلومات عباس ماهیار و اینکه سالیان دراز در تحقیق و تصحیح این دیوان صرف عمر کرده بود، تصحیح وی از دیوان اثیر اخیسکتی، کار تصحیح این دیوان را چندین پله ارتقا داده است اما این تصحیح در زمان حیات وی منتشر نشد و در سال ۱۳۹۹ با ویراستاری حمیرا زمردی منتشر شد. مقاله حاضر، پژوهشی است در دیوان اثیر اخیسکتی بر مبنای چاپ اخیر و در آن سنجشی با دو چاپ دیگر نیز صورت پذیرفته است و با توجه به مشکلاتی که در این چاپ‌ها به خصوص چاپ اخیر وجود دارد، ضرورت چاپ دوباره این دیوان به صورتی منقح، مطرح شده است.

کلیدواژه‌ها: اثیر اخیسکتی، عباس ماهیار، تصحیح متون، نظم فارسی در سده ششم.

The Necessity of Reprinting the Divan of Athir Akhsikati, Edited by Abbas Mahyar

Ahmad Behnami¹

Abstract

Athir Akhsikati was a prominent poet of the sixth century AH whose Divan was published firstly in 1958 and afterward in 2019. As well as the mentioned editions' Dr. Abbas Mahyar has edited the Divan for his doctoral thesis. Considering Mahyar's field of study and the fact that he had dedicated many years of his life to researching and editing this Divan, his edition represents a step forward. But it was as late as 2020 that his edition was published by Homeira Zomorodi. The present article studies this recent edition of Athir Akhsikati's Divan and compares it with two other editions. Because of the errors existing in these editions, especially the recent one, the paper concludes that re-editing this Divan seems necessary.

Keywords: Athir Akhsikati, Abbas Mahyar, critical edition, Persian poetry in the sixth century AH

1. Assistant professor, Academy of Persian Language and Literature, Tehran, Iran,
email: ahmadbehnami@yahoo.com

۱. مقدمه

چاپ مجدد آثار محققان بزرگ ادبیات فارسی پس از درگذشت ایشان، توانی در حدّ خود ایشان می‌طلبید. «تصحیح دیوان اثیر اخسیکتی»، عنوان رسالهٔ دکتری مرحوم عباس ماهیار (۱۳۱۶-۱۳۹۵) بوده است. مرحوم استاد ماهیار با این تصحیح ارزشمند، کار تحقیق و تصحیح دیوان اثیر اخسیکتی را چندین پله ارتقا دادند اما متأسفانه ایشان در دورهٔ حیات خود، این دیوان را منتشر نساختند و چهار سال پس از درگذشت ایشان، این کتاب با ویراستاری دکتر حمیرا زمرّدی، به بازار عرضه شد. در چاپ متون کلاسیک ادب فارسی، با توجه به ارزش فراوان این آثار برای ما ایرانیان، و استفاده از این متون در تحقیقات ادبی و زبانی، باید نهایت دقت و امانت را به کار برد. نگارندهٔ مقاله حاضر، باور ندارد که چاپ آثار مصححان پیشین نظیر محمد قزوینی، محمد معین، محمدتقی بهار، مجتبی مینوی و برخی دیگر از بزرگان با تغییر حروف چینی آثار آن‌ها، کاری درست باشد، مگر اینکه دقت بسیار فراوانی در این امر به کار برده شود، چه انتساب یک تصحیح به مصححی که خود ناظر چاپ نبوده است و از صحت و سقم متن حروف‌نگاری و حروف‌چینی شده آگاه نیست، کاری پسندیده نیست، مگر اینکه خود مصحح به دلیل اعتماد به علم و دانش شخصی، وظیفهٔ چاپ آثار مصحح خود را به وی سپرده باشد. نمونهٔ کتاب‌هایی که در سال‌های اخیر با تغییر حروف چینی با اغلاط چاپی فراوان منتشر شده است، تاریخ بلعمی به تصحیح بهار از انتشارات زوآر است (بلعمی، ۱۳۸۸).

اثیرالدین اخسیکتی (زنده در ۵۵۹۳ ه.ق.) گویندهٔ شهیر سدهٔ ششم از فرغانهٔ ماوراءالنهر برخاست و سال‌های فراوان در زنجان، خلخال و سایر شهرهای آذربایجان زیست. وی مدّاح امرای سلسلهٔ اتابکان آذربایجان بود (صفا، ۱۳۶۹: ۷۰۷ تا ۷۰۹) و می‌توان وی را از مهم‌ترین شاعران سدهٔ ششم در آن نواحی ارزیابی کرد که به‌قدر کافی به وی پرداخته نشده است و دیوانی از وی که با روش علمی به تصحیح انتقادی رسیده باشد تا چندی پیش در دسترس نبود و چاپ‌های موجود از دیوان وی، همان‌طور که خواهیم گفت، همچنان تصحیح‌نهایی دیوان وی به شمار نمی‌آید.

۲. روش پژوهش

از دیوان اثیر اخسیکتی سه چاپ در دست است: الف. به تصحیح رکن‌الدین همایونفرخ منتشر شده به سال ۱۳۳۷؛ ب. به تصحیح محمود براتی خوانساری منتشر شده به سال ۱۳۹۸؛ ج. به تصحیح عباس ماهیار و ویراستاری زمرّدی منتشر شده به سال ۱۳۹۹. ایراد مشترک هر سه چاپ، نداشتن فهرست قصاید است که مشکلات فراوانی را برای استفاده از چنین دیوان پرجمعی به وجود می‌آورد. چاپ همایونفرخ به دلیل

نداشتن حجم زیادی از اشعار و ابیات (ظاهراً بیش از نیمی از اشعار اثیر در این چاپ نیامده است، به دلیل نسخه‌های مورد استفاده همایونفرخ که ناقص بوده است) و نیز روشمند نبودن تصحیح و استفاده نکردن از نسخه کهن دیوان اثیر اخیسکتی و اشکالات دیگر، امروزه چندان قابل استفاده نیست و نقد آن نیز ضرورت و فایده‌ای ندارد. پیش‌تر، مقالات اندکی در تصحیح برخی از تحریفات این چاپ و نیز نقد آن نوشته شده است که بخشی از مقدمه دیوان اثیر اخیسکتی نوشته محمود براتی خوانساری، همچنین مقاله «تصحیح ابیاتی از اثیرالدین اخیسکتی با تکیه بر فرهنگ جهانگیری» (سعیدی، ۱۳۹۳: ۲۴۹-۲۶۰) نیز مقاله «بررسی تصحیفاتی در دیوان اثیر اخیسکتی» (خسروی، ۱۳۹۴: ۹۵ تا ۱۰۸) را می‌توان ذکر کرد.

در مقاله حاضر، چاپ دیوان اثیر اخیسکتی به تصحیح عباس ماهیار و ویراستاری زمردی را بررسی کرده‌ایم تا ضرورت چاپ مجدد این دیوان را یادآور شویم، و موارد مورد بررسی را در دو چاپ دیگر نیز بررسی‌ایم بنابراین در موارد زیادی به محسّنات و ایرادات دو چاپ دیگر، خصوصاً چاپ براتی خوانساری، نیز پرداخته‌ایم. صورت‌های صحیح پیشنهادی، از چاپ‌های مختلف و از نسخه‌بدل‌ها انتخاب شده است و در مواردی نیز با توجه به قرائن لفظی و معنوی کلام و در نظر گرفتن تصحیف‌ها و تحریف‌های ممکن، صورت صحیح پیشنهاد شده است.

چاپ کنونی دیوان اثیر به تصحیح ماهیار، دارای ۶۹۷ صفحه متن است که در مقاله حاضر یک‌چهارم نخست متن، شامل ۱۷۵ صفحه را بررسی‌ایم. در این مقاله به مشکلاتی نظیر علائم سجاوندی نادرست نظیر ویرگول زاید در مصرع «حاجی، حاجات را درگاه تو نعم‌المصیر» (اخیسکتی، ۱۳۹۹: ۲۴۶) که فراوان در متن کتاب به چشم می‌خورد پرداخته‌ایم و تعلیقات کتاب را نیز از منظر صحت و سقم بررسی نکرده‌ایم. در نقل ابیات از چاپ‌ها، به رسم الخط چاپ‌ها پایبند مانده‌ایم.

۳. مختصری درباره دیوان اثیرالدین اخیسکتی به تصحیح براتی خوانساری

در اینجا، برای نشان دادن اینکه چاپ براتی خوانساری نیز علی‌رغم بسیاری از محسّنات نسبت به چاپ همایونفرخ، همچنان نمی‌تواند تصحیح نهایی دیوان اثیر اخیسکتی محسوب شود، به چند مورد از اشکالات این چاپ اشاره‌ای کوتاه می‌شود. در این بررسی اجمالی، به مشکلاتی نظیر رعایت نکردن فاصله و نیم‌فاصله نظیر آمدن «خرّما» به جای «خَرِ ما» در بیت زیر:

«خرّما با تو کی دود که به جور اسب بر روزگار می‌فکنی»

(اخیسکتی، ۱۳۹۸: ۷۱۳)

و نیز اشکالات چاپی و تایپی نظیر «نبو» به جای «نبود» (همان: ۷۳۵) پرداخته‌ایم.

۱-۳

زهی به جام تو جاوید زنده جام خجند
چه سایه‌بخش همایی ز آشیان خجند
به هفت خاتم پیروزه دولت پیروز
نداده مثل تو پیروزه‌ای ز کام خجند

(اخسیکتی، ۱۳۹۸: ۱۰۲)

در این قصیده که قوافی آشیان، عنان، خدایگان و نظیر این‌ها دارد، قافیه‌های اشتباه جام و کام به متن راه یافته است. پیداست این قافیه‌های اشتباه به دلیل اشتباه تایپی وارد این قصیده نشده است، چرا که مصحح برای جام و کام به ترتیب نسخه‌بدل‌های جان و کان را ضبط کرده است.

۲-۳

تیغ بر تو که حاجب مهر است
شب چو کین دل از جهان برداشت

(همان: ۷۳)

ضبط «بر تو» اشتباه است و صحیح «پرتو» است، همان‌گونه که در تصحیح ماهیار ویراسته زمردی آمده است (اخسیکتی، ۱۳۹۹: ۱۴۴).

۳-۳

«سرآمد چرخ تویی زین روی
ارزانیسی به مملکت سرمد»

(اخسیکتی، ۱۳۹۸: ۱۱۶)

این شعر در وزن «مفعول فاعلات مفاعیلن» (--U/-U-U/U) است و مصرع اول بیتی که آوردیم، در این وزن نیست و به کلی فاقد وزن است چرا که چینش هجاها در آن، مشروط به حذف نکردن همزه در کلمه «سرآمد»، چنین است: (--U/U-U/U) رکن دوم یک هجا کم دارد و چینش آن نیز با وزن متفاوت است و چنانچه همزه در «سرآمد» حذف شود، همان‌گونه که در غالب موارد در ابیات فارسی این اتفاق می‌افتد، چینش و ارزش هجاها از این هم با وزن اصلی تفاوت بیشتری می‌یابد. آنچه در نسخه‌بدل‌ها آمده است یعنی «سر مدار چرخ تویی زان روی» البته با تشدید «ر» (سر مدار...) از نظر وزن درست است و باید به متن انتقال پیدا کند.

۴-۳

«گر بزد[ی] صبای صدمه قهر تو
کوه از میان تهی بود از مصمد»

(اخسیکتی، ۱۳۹۸: ۱۱۶)

مصرع اول علاوه بر نامفهوم بودن، ایراد وزن دارد. این بیت از همان قصیده‌ای است که در مورد پیشین به آن اشاره کردیم اما آرایش هجاها در مصرع اول آن چنین است: (UU/-U-U/U) رکن

دوم شش هجا و با چینشی نامربوط دارد. در چاپ ماهیار ویراسته زمردی آمده است: «ریزد صبای صدمه قهر تو» (اخصیکتی، ۱۳۹۹: ۱۶۴) که ایراد وزنی ندارد.

۳-۵.

«سیه سپید نشان همچو جفت جهانبین
رخ دوام ببیند ز طاق ابروی طغرا»
(اخصیکتی، ۱۳۹۸: ۱۰)

مصرع نخست آشکارا ایراد وزن دارد. در چاپ ویراسته زمردی نیز مصرع اول ایراد وزن دارد «سیه سپید نشان همچو جفت جهانبینش» (اخصیکتی، ۱۳۹۹: ۹۷). در چاپ همایونفرخ این مصرع بدون ایراد وزنی است، اما مشخص نیست از چه نسخه‌ای در تصحیح بیت استفاده شده است: «سیه سپید توشان دید، همچو جفت جواهر» (اخصیکتی، ۱۳۳۷: ۱۰).

۳-۶.

«برای بزم تو چون برکشد رق ربابی را
که شد بریشم نورش به انعکاس مئنا»
(اخصیکتی، ۱۳۹۸: ۱۲)

مصرع نخست، آشکارا ایراد وزن دارد. در دیوان ویراسته زمردی نیز این مصرع همچنان ایراد وزن دارد: «به راه بزم تو چون برکشد رق ربانی را» (اخصیکتی، ۱۳۹۹: ۹۸).

۳-۷.

«ترسم به روالی خبر افتد که ازین جاست
با آنکه من از شاه جهان هم نبرم باک
این سیم که امروز همی‌بارم بر زر
در خدمت درگاه جمال‌الدین بکلمر»
(اخصیکتی، ۱۳۹۸: ۲۰۴)

«به روالی» در مصرع نخست، معنی محصلی ندارد و «برِ والی» (والی به معنی حاکم) صحیح است، همان‌گونه که در تصحیح ماهیار آمده است (اخصیکتی، ۱۳۹۹: ۲۱۴).

۳-۸.

«بر شمسۀ شنگرفی رانده شکنت بر کار
بر زورق زنگاری بسته شرفت لنگر»
(اخصیکتی، ۱۳۹۸: ۱۹۰)

«بر کار راندن» معنای محصلی ندارد و صورت صحیح به جای «بر کار»، «پرگار» است همان‌گونه که در تصحیح ماهیار ویراسته زمردی آمده است (اخصیکتی، ۱۳۹۹: ۲۲۰).

۹-۳.

«عاجز غریم عزم آب و گیل از وام اشتری تا معجز شفاعت او ناشده ضمان

(اخسیکتی، ۱۳۹۸: ۲۸۵)

«عزم» علاوه بر اینکه در بیت تناسبی با معنا ندارد، زاید بر وزن است (اخسیکتی، ۱۳۹۹: ۳۲۹).

۱۰-۳.

«شد ز حجاب، بس سواد، هویدا گردن این رخس تیزگام مطوق»

(اخسیکتی، ۱۳۹۸: ۲۳۸)

مصرع نخست، به کلی بی‌وزن است، و چنانچه در نسخه خطی مورد استفاده ایشان چنین بوده است بایستی در پانوشت متذکر می‌شدند. بیت در تصحیح ماهیار ویراسته زمردی نیامده است.

۱۱-۳.

«گر نه کلاه گوشه دولت که آسمان بر قامت تو دوخت همایون قبای ملک»

(اخسیکتی، ۱۳۹۸: ۲۴۲)

«گر نه» در ابتدای بیت، معنای درستی به بیت نمی‌دهد و ظاهراً می‌توان آن را به «کز نه» به معنی «کج بگذار» تصحیح کرد. در تصحیح ماهیار ویراسته زمردی با یک خطای املایی آمده است: «گزنه...» (اخسیکتی، ۱۳۹۹: ۲۶۵).

۱۲-۳.

«زبان چون پسته گشادم به نعت روی چون ماهت بدان امید که ماهی ز پسته تو کنم ذق»

(اخسیکتی، ۱۳۹۸: ۲۴۰)

«ن» در «چون» زاید بر وزن است و با حذف آن وزن درست خواهد بود.

۱۳-۳.

«آری چو مایه شعر بود و شاه مشتری وجهی بدین دروغ توان بستن از جواز»

(همان: ۲۲۶)

«و» زاید بر وزن است و چنانچه به نسخ دیگر اعتماد می‌کردند و آن را حذف می‌کردند، وزن درست می‌بود.

۱۴-۳.

ز پیت آفتاب و مه به حدق همی‌برند ره تو درین موکب و سپه نظری کی به ما کنی

(همان: ۷۰۶)

این غزل در وزن «فعالتن مفاعلن فعالتن مفاعلن» است اما در مصرع اول این بیت، چنان که مشاهده می‌شود «همی‌برند» موجب خللی در وزن شده است. اگر چنانچه به ضبط نسخه «مل» اعتماد می‌کردند و به جای «همی‌برند»، «بربرند» را در متن می‌آوردند، وزن درست می‌بود. این بیت به همراه ابیاتی دیگر از این غزل در چاپ همایونفرخ نیز با اغلاط وزنی بسیار ضبط شده است (اخصیکتی، ۱۳۳۷: ۳۹۴) در چاپ ویراسته زمردی هرچند این مصرع ایراد وزنی ندارد، به جای «ز پیت»، «ز بیت» آمده است (اخصیکتی، ۱۳۹۹: ۵۲۲) که در اینجا معنی مناسبی ندارد.

همچنین براتی خوانساری در مقدمه خود اشاره‌ای به تصحیح عباس ماهیار ندارد، و به نظر می‌رسد این رساله را ندیده است و از آن استفاده‌ای نکرده است حال آن که شایسته بود از حاصل تحقیق پیشینیان به خصوص کسی که سال‌ها در تصحیح و تحقیق دیوان اثر اخصیکتی صرف عمر کرده است یادی می‌شد و از نتایج تحقیقات ماهیار در تصحیح بهتر دیوان اثر اخصیکتی بهره تمام برده می‌شد. همچنین درباره چاپ براتی خوانساری گفته‌اند: «در کتاب جنگ رباعی که در سال ۱۳۹۴ منتشر شده است، میرافضلی ۶۵۸ رباعی اثر اخصیکتی را از منابع مختلف جسته و کرد آورده است. عجب اینکه گویا مصحح چاپ تازه دیوان اثر اخصیکتی، پژوهش ارجمند استاد میرافضلی را ندیده که اگر دیده بود هم می‌توانست نزدیک به صد رباعی بیشتر از آنچه نقل کرده در دیوان بیاورد هم با مقایسه آنچه خود خوانده با آنچه میرافضلی خوانده تصمیم درست‌تری درباره ضبط برخی کلمات بگیرد» (طیبه، ۱۳۹۸).

پس در این بررسی مختصر دانستیم که در چاپ براتی خوانساری نیز مقداری مشکلات وزنی در ابیات، و نیز ضبط اشتباه برخی از کلمات پیداست و همچنان این چاپ در بردارنده تمامی اشعار اثر اخصیکتی نیست.

۴. مشکلات چاپی و فنی دیوان اثر اخصیکتی ویراسته زمردی

«تصحیح انتقادی دیوان اثر اخصیکتی» عنوان پژوهشی است که مرحوم استاد ماهیار انجام داده است، و نمی‌تواند عنوان کتاب باشد. شایسته بود بر جلد نوشته شود: «دیوان اثر اخصیکتی» و ذیل آن نوشته شود: «تصحیح انتقادی: عباس ماهیار». هرچند به دلایلی که در مقدمه گفتیم و در ادامه مقاله به تفصیل بیان خواهیم کرد، انتساب این اثر به استاد عباس ماهیار به کلی و از اساس اشتباه است. مورد دیگر این است که بر روی جلد و در شناسنامه کتاب نوشته شده است: «ویراستار: دکتر حمیرا زمردی». ویراستاری درباره متون کهن، معنا ندارد. متن کهن را تصحیح می‌کنند، و ویراستاری در متون معاصر می‌تواند مصداق داشته باشد. البته صحیح می‌بود اگر می‌نوشتند: «به کوشش حمیرا زمردی».

اشعار اثیر اخسیکتی، در این چاپ شماره ندارد، و تعلیقات کتاب براساس شماره قصاید است. بدین ترتیب یافتن تعلیقه بی‌تی در تعلیقاتی که برای بیش از ۱۳۲ قصیده و سایر اشعار نوشته شده است، عملاً ناممکن است. در برخی از موارد، قصاید از یکدیگر جدا نشده است مثلاً قصیده‌ای به مطلع «کجا است راوی اخبار و ناقل آثار/ بیا و قصه پیشینیان تمام بیا» (اخسیکتی، ۱۳۹۹: ۲۰۳) (کذا، صحیح: بیار) بلافاصله بعد از قصیده دیگری به همین وزن و قافیه آمده است، گویی که دنباله قصیده پیشین باشد، درحالی که قصیده‌ای مجزا است.

در تمامی کتاب، حروف کلمات بریده بریده چاپ شده است که استفاده از آن را بسیار دشوار ساخته است. در این کتاب از «یاء ابتر» استفاده نشده است و دشواری دیگری بر خواندن این کتاب افزوده شده است، برای مثال «هزار کیسه کان» به صورت «هزار کیسه کان» نوشته شده است. فاصله و نیم‌فاصله در این کتاب ابدلاً رعایت نشده و تقریباً هیچ‌یک از ابیات این کتاب از این نقص بری نیست، و در بسیاری از موارد، به همین دلیل خواندن ابیات بسیار دشوار شده است. برای نشان دادن مشکلاتی که رعایت نکردن فاصله و نیم‌فاصله در این تصحیح به وجود آورده است، چند بیت را نمونه می‌آوریم:

«چو شاه شرق درآمد به رهنورد شکار
ز شیر نعره برآمد که خسرو از نهار»
(اخسیکتی، ۱۳۹۹: ۲۰۰)

فاصله‌گذاری نامناسب، موجب شده است «خسرو ز نهار» به صورت «خسرو از نهار» درآید.
«هم ابا دور از مثال تو چو نزدیکی ز چرخ
هم ریا نفی از سخای تو چو از جنت و با»
(اخسیکتی، ۱۳۹۹: ۹۳)

که «و با» باید به «وبا» اصلاح شود.
«مر زبان خطه اول فلک معزول باد
حاش لله گر بدین درگه ندارد انتما»
(همان: ۹۳)

که «مر زبان» باید به «مرزبان» اصلاح شود. با توجه به قرائن این قصیده، منظور از «مرزبان خطه اول فلک»، ماه (قمر) است (نک. همین مقاله، بخش ۶-۳).

«عود او را بسیج کن که بود
جز وراهم به کل خویش ایاب»
(اخسیکتی، ۱۳۹۹: ۱۱۲)

که باید به این صورت تصحیح شود: «جزو را هم به کل...»
«عفو او پرده تن عصیان است
ذهن او پرده در اسرار است»
(همان: ۱۲۹)

که دو صفت مرکب «پرده‌تن» و «پرده‌در» به دلیل رعایت نشدن نیم‌فاصله، در بیت قابل تشخیص نیستند. البته این ایراد، یعنی رعایت نکردن فاصله و نیم‌فاصله، در چاپ براتی خوانساری نیز کاملاً مشهود است و مشکلات فراوانی را در استفاده از این دیوان پیش آورده است.

اینک نمونه‌هایی دیگر از ابیاتی که در دیوان ویراسته زمردی، با مشکلات تایی و چایی، فاسد شده‌اند: «بنشاهین بیان هر لحظه شاه این لفظ بر سختی که نقد اچجه ورکنی عوض بنهادهام آن را» (اخسیکتی، ۱۳۹۹: ۸۹)

«بنشاهین» باید به «به شاهین» تصحیح شود. به دلیل رعایت نکردن فاصله، لفظ نادرست «ورکنی» در این بیت به چشم می‌خورد که باید به «و رکنی» اصلاح شود.

«روی او دید شب تیره لقا گفت این است آنکه زو چهره خورشید ضیاء می‌یابد» (همان: ۱۶۰)

ضبط اشتباه «ضیاء» به جای «ضیا» موجب اشتباه شدن قافیه و وزن شده است. همه را بشکری به ناب هزیر همه را در نی به چنگ عقاب» (همان: ۱۱۲)

که «در نی» باید به «در نهی» تصحیح شود. پس از دادن این نمونه‌ها، به دلیل جلوگیری از افزایش حجم مقاله، موارد اشتباه در جدولی ارائه می‌شود (نک. جدول ۱).

۵. اغلاط وزنی در دیوان اثیر اخسیکتی ویراسته زمردی

۵-۱.

«تکو بیتی است قطران را به حسب این سخن لایق همان خود زبر باشد شهنشاه سخندان را» (اخسیکتی، ۱۳۹۹: ۸۹)

با تصحیح «همان» به «همانا»، (اخسیکتی، ۱۳۹۸: ۱۴) وزن درست خواهد شد.

۵-۲.

«کفش کاراست مجلس خانه جود بد بیرون کند منت نهی را» (اخسیکتی، ۱۳۹۹: ۹۲)

بی‌وزنی مصرع دوم مشهود است. صورت صحیح این مصرع در چاپ براتی خوانساری آمده است:

«به در بیرون کند منت نهی را» (اخسیکتی، ۱۳۹۸: ۷)

۵-۳.

«قبه قدرت که سامی باد زو عکسی است اینک
واضع اسماء مسمی می کند اعنی سما»
(اخسیکتی، ۱۳۹۹: ۹۳)

وزن این قصیده «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن» است و خروج مصرع نخست این بیت از دایره وزن، آشکار است. در مصرع دوم نیز «اسماء» یک حرف اضافه بر وزن دارد و باید به «اسما» اصلاح شود تا وزن درست باشد.

۵-۴.

«لباس ملک ترا زبید از چه در نظر من
جانفروزتری همچو آفتاب معراً»
(اخسیکتی، ۱۳۹۹: ۹۷)

خروج مصرع دوم از وزن «مفاعلتن فاعلاتن مفاعلتن فاعلاتن» آشکار است.

۵-۵.

«تو باش عالم دال را زعیم قاعده گستر
تو باش ملک جان را امیر مرتبه افزا»
(اخسیکتی، ۱۳۹۹: ۹۹)

با تصحیح «دال» به «دل» و «ملک» به «ملکت» وزن درست خواهد شد (اخسیکتی، ۱۳۹۸: ۱۲).

۵-۶.

«شعر سراید بسی هر کسی اندر پسی
لیک زئیر اسود به زهریر کلاب»
(اخسیکتی، ۱۳۹۹: ۱۰۴)

این بیت در وزن «مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن»، به عنوان بیت اول قصیده شماره ۹ آمده است که در واقع بیت اول این قصیده این است:

«گر مایه گیرد از رخت ای دلبر آفتاب
و روشن نیست به چه دلیل بیی نامربوط را در ابتدای این قصیده اضافه کرده اند.

۵-۷.

«هم بادهای جام وصل تو بی غرض
هم زخمه‌های تیغ فراق تو بی سبب»
(اخسیکتی، ۱۳۹۹: ۱۱۳)

با تصحیح «وصل» به «وصال»، وزن درست خواهد شد (اخسیکتی، ۱۳۹۸: ۳۷).

۵-۸.

«بر گوشه بساط تو از کم بضاعتان با وصل خویش حریف دو کون است و یک ندب»
(اخیسکتی، ۱۳۹۹: ۱۱۳)
بیت در وزن «مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن» است و لغتِ «خویش» این وزن را بر هم زده است و صحیح احتمالاً «خوش» است (اخیسکتی، ۱۳۹۸: ۳۷).

۵-۹.

«زهی تو روح ز خوبی و دیگران همه قالب بساط حسن تو بوسه برگشاد به قالب»
(اخیسکتی، ۱۳۹۹: ۱۱۵)
بیت در وزن «مفاعیل فاعلاتن مفاعیل فاعلن» است و مصرع دوم در رکن دوم و سوم، دچار ایراد وزنی است. «به قالب» نیز در مصرع دوم معنی محصلی ندارد. صورتِ صحیح در تصحیح براتی خوانساری آمده است: «بساط حسن تو بوسد چو برگشاد بقالب» (اخیسکتی، ۱۳۹۸: ۴۶).

۵-۱۰.

«همیشه تا به ثابت است طبع خاک موسم همیشه تا به مدار است میل چرخ ملقب»
(اخیسکتی، ۱۳۹۹: ۱۱۹)
با تصحیح «ثابت» به «ثبات» وزن و معنی درست خواهد بود، همان‌گونه که در چاپ براتی خوانساری آمده است، ضمناً «ملقب» که در چاپ براتی خوانساری در بیت مورد بحث آمده است (اخیسکتی، ۱۳۹۸: ۳۴) نیز صحیح نمی‌نماید.

۵-۱۱.

«او به ثنای خدای من به دعای امیر صفدر است پناه صدر بیمبر نسب»
(اخیسکتی، ۱۳۹۹: ۱۲۰)
با تصحیح «است پناه» به «امت‌پناه» وزن و معنی درست خواهد شد.

۵-۱۲.

«همیشه تا که نمازی بود خرد ز عوار همیشه تا که منزه بود خدا از عیوب»
(اخیسکتی، ۱۳۹۹: ۱۲۴)

«از» در وزن نمی‌گنجد و باید به «ز» تصحیح شود تا وزن درست باشد.

۵-۱۳.

«ای خرد خاک را درگاه تو اکسیر نجات خوانده حق بر خطه عالم ترا اقصی القضا»
(همان: ۱۲۴)

مصرع دوم از نظر معنی و وزن معیوب است و این به دلیل جابه‌جایی «خاک» و «را» است. صورت صحیح مصرع چنین تواند بود: «ای خرد را خاک درگاه تو اکسیر نجات».
۵-۱۴.

«از سالکان صادق، پروانه ماند و بس کو در اطراف کعبه همت مجاور است»
(همان: ۱۳۴)

وزن بیت «مفعول فاعلاتن مفاعیل فاعلن» است و در رکن اول و دوم مصرع دوم، کلمه «اطراف» وزن را خراب کرده است. چرا که آرایش مصرع باید چنین می‌بود: «-U/-U-U/U--U/-U-» اما اکنون به صورت «-U/-U-U/U--U/-U-» درآمده است.
۵-۱۵.

«کاتب چار بالش دومین دل ز استیفای این جهان برداشت»
(اخسیکتی، ۱۳۹۹: ۱۴۵)

این قصیده در بحر خفیف است و در وزن «فاعلاتن مفاعیل فاعلن» و آرایش مصرع دوم باید چنین می‌بود:

(UU-)-U--/U-U-/-U-

اما اینک به صورت زیر درآمده است: -U--/U-U-/-U-

یعنی در رکن دوم به جای ۴ هجا، با ۵ هجا با ارزش‌های نامساوی با آرایش درست روبه‌رویم.

۵-۱۶.

«گر سر عصیان بتابد مدبری زین آستان آن گنه بر جانب آستان نتوان گرفت»
(اخسیکتی، ۱۳۹۹: ۱۴۷)

مصرع دوم به کلی بی‌وزن شده است.

۵-۱۷.

«ای عهد تو چون عهد قضا سرمد سر مدار چرخ تویی زین روی
وی عمر تو چون عهد قضا سرمد ارزانیی به مملکت سرمد»
(همان: ۱۶۳)

این دو بیت آغاز یک قصیده است که وزن آن‌ها در این چاپ متفاوت است یعنی بیت اول در وزن

«مفعول مفاعیلن مفاعیلن» و بیت دوم در وزن «مفعول فاعلات مفاعیلن» است. باقی ایات قصیده در همین وزن دوم است، لذا بیت اول باید اصلاح شود. با تبدیل لغتِ «چون» به «چو» در هر دو مصرع بیتِ نخست، وزن درست خواهد بود: «ای عهد تو چو عهد قضا سرمد / وی عمر تو چو عمر ابد ممتد». این بیت در تصحیح براتی خوانساری نیز همین مشکل را دارد، علاوه بر اینکه در همین چاپ و در همین قصیده، مشکلات وزنی دیگری نیز هست که پیش‌تر به آن پرداختیم (نک. بخش ۳-۳ و ۳-۴ در همین مقاله). در چاپ همایونفرخ نیز نه تنها بیت اول قصیده همین ایراد وزنی را دارد، بیت دوم نیز فاقد وزن است (اخصیکتی، ۱۳۳۷: ۱۲۵).

۱۸-۵

«تا درع سیه عبیه مرا کند از نور زردی خورشید به زرآب مزرزد»

(اخصیکتی، ۱۳۹۹: ۱۶۷)

علاوه بر اینکه «عبیه» بی‌معنی است و «غیبه» به معنی حلقه‌های زره (نک لغت‌نامه دهخدا مدخل «غیبه») صحیح است، وزن و معنی نیز اشتباه است. صحیح چنین است: «تا درع سیه غیبه مه را کند از نور / زردی خورشید به زرآب مزرزد». در چاپ همایونفرخ بیت با یک ایراد (عبیه به جای غیبه) آمده است (اخصیکتی، ۱۳۳۷: ۹۱) نیز در چاپ براتی خوانساری نیز همین ایراد یعنی «عبیه» به جای «غیبه» به چشم می‌خورد (اخصیکتی، ۱۳۹۸: ۹۷).

۱۹-۵

«با زبان ناطق من کرد است لطفی کافتاب در بهاران با زبان ابکم سوسن نکرد»

(اخصیکتی، ۱۳۹۹: ۱۷۰)

«است» در تقطیع اضافه است. در چاپ همایونفرخ این «است» نیامده است (اخصیکتی، ۱۳۳۷: ۱۰۶).

۲۰-۵

«پیش تو بنهاده‌اند جبتی و خضرتی یا زن زن تو آخر یا مرد مرد»

(اخصیکتی، ۱۳۹۹: ۱۶۹)

مصرع دوم به کلی بی‌وزن است. در چاپ همایونفرخ این بیت نیست و در چاپ براتی خوانساری بدون ایراد وزن است (اخصیکتی، ۱۳۹۸: ۹۹).

۲۱-۵

«گر تماشای در فردوس اعلی بایدت پای زین دوزخ برون نه زانکه دررسید»

(اخصیکتی، ۱۳۹۹: ۱۹۴)

علاوه بر خراب بودن وزن مصرع دوم، بیت قافیه نیز ندارد. صورت صحیح در چاپ همایونفرخ آمده است: «...زآنکه رضوان در رسید» (اخسیکتی، ۱۳۳۷: ۱۲۲).

۲۲-۵

«ز عشق صورت تو پیرهن حسن قبا کرده است
برین مشعکه آبنوس روح نژند»
(اخسیکتی، ۱۳۹۹: ۱۸۷)

در مصرع نخست، «حسن» زاید بر وزن است. در مصرع دوم نیز «مشعکه» بی معنی است. صورت صحیح بیت در چاپ براتی خوانساری آمده است که در آن «حسن» در مصرع اول نیست و در مصرع دوم به جای مشعکه، «مسبکه» آمده است (اخسیکتی، ۱۳۹۸: ۹۲).

۲۳-۵

«خدای داند و رای بلند خسرو هم
کزان گروه منم در مقام فضل مشاور»
(اخسیکتی، ۱۳۹۹: ۲۰۳)

علاوه بر ایراد وزن، لفظ «مشاور» در محل قافیه غلط است و صورت صحیح «مشار» است (اخسیکتی، ۱۳۹۸: ۱۷۲).

۲۴-۵

«صباش بر سرباز از خوف بحریده
به یک شعیر بروت سموم هفت سعیر»
(اخسیکتی، ۱۳۹۹: ۲۴۱)

ضبط مصرع نخست به کلی فاسد است، صورت صحیح چنانچه در چاپ براتی خوانساری آمده است چنین است: «صباش بر سر بازار خوف نخریده» (اخسیکتی، ۱۳۹۸: ۲۱۹)

پس با این نمونه‌ها روشن شد که ایرادات وزنی در این چاپ فراوان است، و برای جلوگیری از بیشتر شدن حجم مقاله، سایر ایرادات وزنی در ابیات این چاپ را در جدولی فهرست‌وار ارائه می‌کنیم (نک. جدول ۲).

۶. ضبط نادرست کلمات در دیوان اثیر اخسیکتی ویراسته زمردی

۱-۶

«هر آن تذرو که از مرغزار عدل تو پرید
گرفت سر فلک را گه شکار به مخلب»
(اخسیکتی، ۱۳۹۹: ۱۱۷)

«سر فلک» آشکارا اشتباه است و موجب ایراد وزن نیز شده است، صورت صحیح «شیر فلک» است که همان برج فلکی اسد باشد (نک. لغت‌نامه دهخدا مدخل «اسد»). تناسب میان تذرو و شیر و شکار و مخلب نیز آشکار است.

۶-۲.

«ز ابر طمع لؤلؤبخش و باد لطف عنبرده

به روز مفلسی بنشاند‌ای دریای عمان را»
(اخصیکتی، ۱۳۹۹: ۸۸)

قطلاً «طبع» به «طمع» تصحیف شده است.

۶-۳.

«وز پی حمل سلاحت گِرد پنجم رزمگاه

می‌پزد در کاسه سر عشق ناورد و وغا»
(همان: ۹۴)

«گُرد پنجم رزمگاه» در این بیت، نقش فاعل دارد و «گِرد» بی‌معنی است. در همین قصیده (همانجا) از خورشید با استعاره «خسرو ملک چهارم» و از ناهید با عنوان «مطرب عشرتگه ثالث» و از عطارد با عنوان «منشی دیوان ثانی» یاد شده است و پیداست منظور از «گُرد پنجم رزمگاه»، بهرام (مریخ) است.

۶-۴.

«طارم اطلس زمن پایی است مقعد بر درت

منتظر تا باید از جان‌داری تبعث شفا»
(همان: ۹۴)

۶-۵.

«کرباس او به گنبد نیلوفری رسید

چادر کند کبود چو نیلوفر آفتاب»
(همان: ۱۰۵)

رسیدن «کرباس کسی» به گنبد فیروزه‌ای معنی ندارد و ظاهراً صورت صحیح ابتدای بیت چنین است: «گر باس او...» (اخصیکتی، ۱۳۹۸: ۳۵) یعنی اگر خشم او.

۶-۶.

«بهرچه را بکنی انقیاد کرده تو را چرخ

بهرچه روی نهی کارساز بوده ترا رب»
«بهرچه را بکنی» باید به «بهرچه رای کنی» تصحیح شود.

۶-۷. در صفحه ۱۳۸، در قصیده‌ای با قوافی پیروز، روز، یوز... کلمه «گوژ» در محل قافیه آمده است

که اشتباه بودن آن مسلم است و باید گونه دیگر «گوژ»، یعنی «گوز» در محل قافیه قرار بگیرد. در چاپ براتی خوانساری صحیح است.

۶-۸.

«صاحباً بنده زشت فلک سخت کمان

بر جگر بی‌گنهی، تیر جفا می‌یابد»
(اخصیکتی، ۱۳۹۹: ۱۶۰)

با توجه به بی معنی بودن بیت، تصحیح آن به این صورت ممکن است: «صاحباً بنده ز شست فلک سخت کمان / بر جگر بی گنهی تیر جفا می‌یابد» همان گونه که در چاپ براتی خوانساری به صورت صحیح آمده است (اخسیکتی، ۱۳۹۸: ۱۳۲). تناسب میان شست و تیر و کمان نیز آشکار است.

۹-۶.

«بر رغم جهانی چه بود گر چو منی را اسباب مرتب کنی احوال معهد»
(اخسیکتی، ۱۳۹۹: ۱۶۷)

«معهد» اینجا معنی ندارد و صحیح ممهد است به معنی آماده شده (نک. لغت‌نامه دهخدا، مدخل «ممهد»). در چاپ همایونفرخ (اخسیکتی، ۱۳۳۷: ۹۱) و نیز در چاپ براتی خوانساری (اخسیکتی، ۱۳۹۸: ۹۷) صورت صحیح آمده است.

۱۰-۶.

«ز قلعه حیوانی چو یونس اندر بحر ز بندهای طبیعی چو یوسف اندر پیر»
(اخسیکتی، ۱۳۹۹: ۲۴۲)

لفظ «پیر» در اینجا معنی ندارد و صحیح «بیر» است (اخسیکتی، ۱۳۹۸: ۲۰۸) که گونه دیگری است از لفظ «بئر» (چاه).

۱۱-۶.

«حوض بین چون جامه بافی شد به جولانی باد ابر بین چون پنبه زن شد بر کمان زمهریر»
(اخسیکتی، ۱۳۹۹: ۲۴۳)

لفظ جولانی معنا ندارد و تناسبی نیز و صحیح «جولاهی» است (اخسیکتی، ۱۳۹۸: ۲۰۹).

سایر ایرادات را در ضمن جدولی فهرست‌وار ارائه می‌کنیم (نک. جدول ۱).

جدول شماره ۱. فهرست بخشی دیگر از اشتباهات چاپی و ضبط‌های اشتباه در چاپ ویراسته زمردی

شماره صفحه	شماره سطر	ضبط کتاب	صورت صحیح
۱۱۶	۴	جانت	جانب
۱۱۶	۶	جاودان	جادوان
۱۱۷	۱۰	کلاب	گلاب
۱۱۹	۲	حمد ب	مهرب
۱۲۰	۷	تو آموز	نوآموز
۱۲۴	۱۴	ضمنان	ضمن

شماره صفحه	شماره سطر	ضبط کتاب	صورت صحیح
۱۲۹	۴	فصل	فصل
۱۳۰	۱۵	کلک	فلک
۱۶۱	۱	فضا می باید	قضا می باید
۱۶۲	۴	بادبی	بادپی
۱۶۳	۱۷	وز	ور
۱۶۵	۷	خواصل	حواصل
۱۶۹	۱۲	رحت	رخت
۱۷۷	۷	هندمی	هندوی
۱۷۸	۲	سپهر، ایدوفا	سپهر امید وفا
۱۷۹	۸	اقدبا	اقربا
۱۸۰	۲۱	عز	عزّ
۱۸۵	۴	بلقیس دار	بلقیس وار
۱۸۸	۹	نقش بندی	نقش بندی
۱۸۸	۱۲	مشبیه‌های	مشیمه‌های
۱۹۱	۶	نگویی	نکویی
۱۹۲	۱۲	فردا و	نزد او
۱۹۲	۱۲	عل	حلّ
۱۹۷	۹	پوده	بوده
۱۹۳	۴	مبتوع	متبوع
۱۹۸	۶	قفرد	تفرد
۲۰۱	۱۴	مطراع	مطواع
۲۰۳	۴	بجار	بحار
۲۰۳	۱۳	زرین غش	زرین فش
۲۰۳	۱۷	بیا	بیار
۲۱۲	۲۰	افریک	افدیک
۲۱۲	۲۰	ایش	آین
۲۱۵	۱۶	حبیبی	جنبی
۲۲۰	۱۱	قو	تو
۲۲۱	۱۰	رنگت	رنگ
۲۲۳	۱	اصغر	اصفر

شماره صفحه	شماره سطر	ضبط کتاب	صورت صحیح
۲۳۱	۹	خرمن	خرمی
۲۳۳	۲	تمزیر	تعزیر
۲۳۸	۷	بیر نخواب	بیرد خواب
۲۳۸	۱۲	دفاعی	دماغی
۲۴۴	۶	تیزویر	تیزویر
۲۴۵	۱۱	خاستا	خایباً

جدول شماره ۲. فهرست برخی دیگر از اشتباهات چاپی و ضبطهای اشتباه در چاپ ویراسته زمردی که موجب ایراد در وزن ابیات شده است:

شماره صفحه	شماره سطر	ضبط کتاب	صورت صحیح
۱۳۹	۳	اقدح	اقداح
۱۴۴	۵	هند	هندو
۱۴۷	۱۲	نتواند	نتوان
۱۵۹	۷	نهاد	نهد
۱۵۰	۷	زمینی	زمین
۱۶۱	۴	آینه	آینه
۱۷۸	۱۲	فتوت	فتوت
۱۷۸	۱۷	نود	نمود
۱۷۹	۴	گفت	کفت
۱۷۶	۱۳	صحبت	صحن
۱۷۷	۲	خفته	جفت
۱۷۷	۴	لقبت	لقب
۱۸۰	۱۰	نهند	نهد
۱۸۰	۱۱	مغیبات	مغیبات
۱۸۰	۱۶	ردا	را
۱۹۲	۱۱	مزجلالی	رمز جلالی
۱۸۳	۶	انه	اند
۱۸۴	۱۲	الطف	لطف
۱۸۵	۶	درو غازان	در دغا زان
۱۸۵	۷	شرمسای	شرمساری

شماره صفحه	شماره سطر	ضبط کتاب	صورت صحیح
۱۸۷	۸	نه بشگفت	نشگفت
۱۹۰	۱۲	بی خیال	پی خیال
۱۹۰	۱۴	صدور	صدور و
۱۹۱	۱۵	رومی	رومی و
۱۹۲	۸	یک انگشت و	یک انگشت او
۲۰۲	۷	بدل	بدل
۲۰۳	۴	از	ز
۲۰۴	۷	بر گرت	بر گرفت
۲۰۴	۱۱	افتاده	فتاده
۲۰۹	۱۷	اسهل	اسهال
۲۱۲	۲	قرق	فرق
۲۱۲	۴	بر آتش	بر سر آتش
۲۱۳	۱	یار، قمر	یاره قمر
۲۱۳	۲	دو	در
۲۱۳	۸	خواننده	خوانده
۲۱۵	۱۰	با من	با آنکه من
۲۲۰	۴	درخت	رخت
۲۲۲	۱۱	نیم	نیام
۲۲۴	۱۵	شو	مشو
۲۲۵	۱۴	حرم	حزم
۲۲۶	۶	باشد	باشدش
۲۲۷	۱	فروگشا	فروگشایم
۲۲۹	۲	بطان	بطلان
۲۲۹	۳	دو	دود
۲۲۹	۱۰	زبرزاغ	ز پر زاغ
۲۳۳	۲	مردونچون	مردود چون
۲۳۳	۲۱	مخاطرم	خاطرم
۲۳۹	۲	بدارد	بدار
۲۳۹	۱۴	سالکان	به سالکان
۲۳۹	۱۵	شکوفه‌هایش، رقع	شکوفه‌هاش، برقع

شماره صفحه	شماره سطر	ضبط کتاب	صورت صحیح
۲۴۲	۶	ده	دهده
۲۴۴	۱۰	آخسته	آخته

۶. نتیجه گیری

دیوان اثیر اخسیکتی، به تصحیح عباس ماهیار، ویراسته زمردی، با اشتباهات فراوان منتشر شده است. همچنین دیوان اثیر اخسیکتی به تصحیح براتی خوانساری نیز اگرچه قابل اعتمادتر از چاپ‌های همایونفرخ و زمردی است، در نمونه‌های اندک بررسی شده، مشکلاتی در آن به چشم می‌خورد. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت کار تصحیح دیوان اثیر اخسیکتی همچنان ناتمام است و ضروری است در ابتدا، دیوان تصحیح شده توسط عباس ماهیار با دقت و امانتی در خور قدر این استاد ادبیات فارسی و نیز در خور شاعری گرانمایه مانند اثیر اخسیکتی، منتشر شود و در اختیار اهل ادب قرار گیرد تا پایه‌ای برای تحقیق در دیوان اثیر اخسیکتی باشد.

منابع

- اخسیکتی، اثیر (۱۳۳۷) دیوان اثیرالدین اخسیکتی، تصحیح و مقابله و مقدمه به قلم رکن‌الدین همایونفرخ، تهران: کتابفروشی رودکی.
- اخسیکتی، اثیر (۱۳۹۸) دیوان اثیرالدین اخسیکتی، تصحیح محمود براتی خوانساری، تهران: نشر سخن.
- اخسیکتی، اثیر (۱۳۹۹) تصحیح انتقادی دیوان اثیر اخسیکتی، عباس ماهیار، ویراستار حمیرا زمردی، کرج: جام گل.
- بلعمی، ابوعلی (۱۳۸۸) تاریخ بلعمی، به تصحیح محمدتقی بهار، تهران: زوآر.
- خسروی، مجید (۱۳۹۴) «بررسی تصحیفات در دیوان اثیر اخسیکتی»، متن‌شناسی ادب فارسی، ش ۲۶، ص ۱۰۸ تا ۱۰۸.
- دهخدا (۱۳۷۷) لغت‌نامه، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- سعیدی، سارا (۱۳۹۳) «تصحیح ابیاتی از اثیرالدین اخسیکتی با تکیه بر فرهنگ جهانگیری»، شبه‌قاره (ویژه‌نامه نامه فرهنگستان)، ش ۲، ص ۲۴۹ تا ۲۶۰.
- صفا، ذبیح‌الله (۱۳۶۹) تاریخ ادبیات در ایران، تهران: فردوس.
- طیه، عاطفه (۱۳۹۸) «همی نفر نرف آید بلا به ساحت من...»، کانال تلگرامی «بیاض» (t.me/atefeh_tayyeh) به تاریخ ۲۰ بهمن.
- میرافضلی، سید علی (۱۳۹۴) جُنگ رباعی: بازیابی و تصحیح رباعیات کهن پارسی، تهران: سخن.

